

**Інститут Східної Європи
Кафедра українознавства
Університету «Львівський Ставропігон»
The Eastern-European Institute,
Kafedra Ukrajinovnavstva University «L'viv Stavropigion»**

Мирослава Плющ

**Життя інтелігенції України
в 20-70-ті роки ХХ століття**

Львів, Видавництво Університету «Львівський Ставропігон», 2015р.

Друкується за рішенням Кафедри Українознавства
Інституту Східної Європи Університету «Львівський Ставропігон»,
протокол № 1 від 4 січня 2015 р.

За редакцією завідувача Кафедрою Українознавства, директора
Інституту Східної Європи Університету «Львівський Ставропігон»,
доктора історичних наук, професора, академіка Академії Наук Вищої
Школи України - Віктора Ідзьо

Грабовецький В. - доктор історичних наук, професор Кафедри
українознавства Університету «Львівський Ставропігон».

Калакура Я. - доктор історичних наук, професор Кафедри
українознавства Університету «Львівський Ставропігон».

Кононенко П. - доктор філологічних наук, професор Кафедри
українознавства Університету «Львівський Ставропігон».

Кононенко Т. - доктор філософських наук, професор Кафедри
українознавства Університету «Львівський Ставропігон».

Недюха М. - доктор філософських наук, професор Кафедри
українознавства Університету «Львівський Ставропігон».

Огірко О. - доктор філософських наук, професор Кафедри
українознавства Університету «Львівський Ставропігон».

Партико З. - доктор філологічних наук, професор Кафедри
українознавства Університету «Львівський Ставропігон».

Мирослава Плющ.

П-29. Життя інтелігенції України в 20-70-ті роки ХХ століття.

**Наукове видання. - Львів, Видавництво Університету «Львівський
Ставропігон», 2015р. - 20с.**

ISBN 978-966-8067-43-10

Наукова праця члена Українського Історичного Клубу, професора
Кафедри Українознавства Українського Університету міста Москви
Мирослави Плющ «Життя інтелігенції України в 20-70-ті роки ХХ
століття» досліджує життя української національно-свідомої родини, яка
попала під жорна радянського тоталітарного режиму в 20-70 роки ХХ
століття.

Вперше засобами сучасної філологічної науки робиться глибокий,
фактологічний аналіз життя інтелігенції України в 20-70-ті роки ХХ
століття.

ISBN 978-966-8067-43-10

© Мирослава Плющ, 2015р.

Зміст

Життя інтелігенції України в 20-70-ті роки.....4

Професор М.Плющ, професор В.Ідзьо під час співпраці на Кафедрі Українознавства Українського Університету

**Український філолог, професор Кафедри
Українознавства Українського Університету, -
Мирослава Павлівна Плющ серед колег
Кафедри Українознавства УУМ**

Життя інтелігенції України в 20-70-ті роки

Говорити про інтелігенцію України дуже непросто було у всі часи, в післяреволюційні - також.

Жахливе життя, арешти, заслання зробили свою справу-поділили українське суспільство на дві частини.

Одна підтримувала все, що йшло зверху: русифікацію, зневагу до культури, рідної мови і т. і. Що говорити, коли голова українського уряду В.В.Щербицький жодного слова не говорив на українській мові.

Друга частина суспільства робила, що могла, щоб зберегти, захистити і рідну мову, і рідну культуру.

У одній із шкіл міста Києва лишили один старший клас, викладання велось на українській мові, щоб було куди водити іноземців і показувати «розквіт» української культури.

Викладання в вузах велось російською мовою, українську мову можна було почути в Києві, столиці України, лише на базарі, та власне це була не українська мова, а «суржик».

Була ще й третя частина українського суспільства (чи не найбільша), яка ставилася до того, що робиться в Україні зовсім байдуже.

Звичайно, говорячи про українську інтелігенцію, я можу розповісти лише про батька та про наших близьких друзів, лише про те, що відбувалося на моїх очах. Були роки коли кафедра української мови в столичному університеті, була єдиною кафедрою,

де не було аспірантів. Вважалось, що це не обов'язково, можна й без національних кадрів обійтись. Батько як міг боровся, писав, звертався до міністерств, до ЦК України, писав у газети, звертався до громадськості.

Коли я була у Парижі у 1991 році, я зустрілася з паном поофесором А.Жуковським, видатним українським вченим, що живе в Парижі і підтримує українську культуру ще з того європейського французького боку.

Я була здивована, що й там знають батька не тільки як вченого, але ще і як відважну людину, що у таких умовах не боїться, саме не боїться, гостро реагувати на все, що заважає розвитку українського мовознавства. Щоб підтвердити ці свої слова професор А.Жуковський зробив на ксероксі відбиток однієї статті, цитуючої батька в одному з розділів в «Українському мирянині в житті церкви, спільності та людства (видання українського християнського руху, Париж-Рим, 1966 р.), що називається «Боротьба за українську мову, її чистоту та розвиток» і «Про брак фахових підручників з української мови, які відповідали б сучасному стану лінгвістики, писали б в першу чергу професор Плющ і П.Тимошенко»[1]. (П.Тимошенко. «Невідкладні питання розвитку української мови,- Літературная газета», 26.8. Київ.1958. П.Тимошенко-колишній аспірант батька, потім професор кафедри української мови в Київському державному університеті»).

Відчувається занедбання української мови, брак кваліфікованих сил в ділянці української мови в українських університетах». Про це писав П.П.Плющ - професор Київського університету. «Винно в цьому міністерство вищої освіти УРСР, яке протягом останніх років ліквідувало набір до стаціонарної аспірантури із спеціальності української мови в усіх університетах України з тієї нібито причини, що воно не має можливості забезпечити призначення цих аспірантів на роботу по закінченні ними аспірантури...»[2].(Літературна газета. 26).

Про інших у тому ж «Мирянині» писали і Білодід, який після смерті академіка Л.Булаховського являється найвищим офіційним авторитетом української мови, висловлює реакційне вчення про вищість російської мови...[3]. (Український мирянин в житті церкви, спільності та людства.Париж-Рим, 1966).

Незважаючи на заходи партії та її речників у виді І.Кравцева та І.Білодіда, боротьба за українську мову продовжується[4].(О.Заревівський. Сучасне положення в Україні й роля еміграції. Український мирянин в житті церкви, спільності та людства. Париж-Рим, 1966., с.116-117).

Батько дуже уважно ставився до студентів, аспірантів, жодного разу не поставив на іспитах оцінку, яка могла б позбавити студента стипендії, завжди захищав їх і казав, що найголовніше- це прищепити любов до знань, культури, до прагнення

вчитись. А те, що зараз успіхи не блискучі, це не так уже й важливо, «воно ще вб'ється в колодочки».

Я й зараз пригадую листочки курсових, дипломних робіт, аспірантських дисертацій поділені уподовж пополам, з одного боку заповнені розмашистим крупним почерком студента, аспіранта, а з другого-красивим дрібним характерним почерком батька. Рукою кожного водив він. А як боялися студенти, що на випускних іспитах з'явиться «отой Плющ і почне задавати свої улюблені питання і що встигли побачити в Києві за п'ять років навчання, які музеї відвідали, що бачили в театрі, чому не позбавилися діалектизмів в українській мові і. т. ін.»

...Мав надзвичайну працездатність і читав лекції, мав дипломників, аспірантів (коли можна було) не тільки з української мови, але із Канади, Японії. Десь живе зараз в Японії вчений Фокуока, колишній батьків аспірант, що вивчав українську мову, закохався в неї та й перекладає твори М.Коцюбинського на японську мову.

Все життя мого батька було підпорядкованелюбій роботі.

Я не пам'ятаю батька інакше, як за його письмовим столом під зеленою лампою, де день у день проводив він у праці. Вся його постать-невисока, струнка, легка, елегантна.

З роками він став невід'ємною частиною університету, так природно було зустріти його постать, що несла на собі відбиток власної гідності, непохливістьі, спокійної уповненості, що так

приваблювало людей. Стійка, чуйна, вразлива людина, сильна, мужня, порядна. Батько був завжди дуже елегантним і дуже вихованим. Не було випадку, щоб він комусь не відповів на листа. Листувався навіть з маленькою дівчинкою, з якою заприятелював, коли ми відпочивали в Чигирині. Вона збирала обгортки від цукерок, батько купував для неї різні цукерки в різних обгортках і посилав їй з теплими словами.

Мій батько був зовсім особливий, не такий, як інші. Енциклопедійно освічений, все життя вчився. Я пам'ятаю, як до нас приходили вчителі з латині, польської мови. Особливо пам'ятаю вчителя латинської мови друга батька - В.Ф.Субача.

Пізніше в автобіографічній повісті К.Паустовського я прочитала про нашого Субача, що був класним керівником у К.Паустовського, що вчився в першій чоловічій гімназії міста Києва. Пам'ятаю, як батько з своїм вчителем звернулись один до одного з полум'яними жартівливими промовами, що кінчались веселим сміхом.

Пам'ятаю, як Субач 31 грудня 1940 році на зустрічі нового 1941 року у нас дома виголосив промову на латині про гусей, що Рим врятували, а до столу як раз подавали гусей. А трохи пізніше у тому ж таки 1941 напередодні війни його заарештували і він загинув, звичайно. (Тоді перед війною, пройшла смуга безглузких арештів і в тому жахливому водовороті загинув і наш друг і науковий керівник мого батька славетний

А.Ю.Кримський). Про це ніколи батько спокійно згадувати не міг.

У 30-х роках батька призначають інспектором-методистом управління вищої школи Наркомату освіти УРСР, а у 1940 р. він цілком віддається педагогічній та науковій діяльності в університеті.

Маючи великий досвід роботи у середній школі у 30-х роках, батько упорядковує посібник для вивчення української мови. Двічі за довоєнного часу виходить його «Збірник вправ з стилістики, у співавторстві», видає посібник для вчителів «Збірник диктантів для 5-7 класів». Широковідомим став «Збірник вправ з синтаксису та пунктуації», що був складений разом із О.Сарнацькою. 1938 р. по 1954 р. збірка зі змінами і доповненнями перевидавалася вісім разів.

Разом з тим батько працює в галузі історії української літературної мови, українсько-російських та інших слов'янських зв'язків, історії українського мовознавства, перекладу методики викладання мови у вищій школі.

Він став автором перших сестиматизованих посібників з історії літературної мови, статей і заміток з мовознавства. Вийшов і підручник «Історія української літературної мови». Взагалі над цією проблемою працювали такі великі вчені як Максимович - перший ректор Київського університету, А.Ю.Кримський і продовжувач цього напрямку - мій батько.

Підручник, що вийшов 30 років тому і зараз лишається єдиним посібником для вузів України з

історії української літературної мови. Перу батька належать дослідження про мову творів І.Котляревського, Т.Шевченка, Л.Українки, М.Коцюбинського, І.Тобілевича, В.Стефаніка - молодих сучасних авторів про мову давнього українського письменництва тощо. Багато уваги приділяв вихованню науковців та науково-педагогічних кадрів для вищих шкіл.

Він був членом учених рад наукових установ міста Києва, консультантом видавництв і редакцій. Протягом багатьох років очолює експертну комісію з питань українського і російського мовознавства при Міністерстві вищої та середньої спеціальної освіти республіки.

Окремо хочеться сказати про ставлення батька до своєї кафедри. Він знав і любив кожного з членів кафедри, цікавився тим, хто і над чим працює, всіляко допомагав, вимагав, сердився, коли зустрічався з несерйозним ставленням до роботи і радів, як дитина успіхом своїх колег.

Дуже піклувався і про наукові успіхи і про їх здоров'я. Колись одна з членів кафедри попала в автомобільну катастрофу і надовго опинилася у лікарні, зароджувалась інвалідність, нестаток грошей. Батько розподілив між членами кафедри навантаження так, щоб звільнити хвору від роботи і забезпечити її матеріально. Іноді він запрошував у гості кафедру. Дома пеклось, варилось готувалось безліч страв. Мій син очікував гостей біля дверей і першим сповіщав про те, що прийшла «голодна кафедра». У ті жажливі роки про які я писала батько

жив якось безстрашно, настільки безстрашно, що люди тулились до нього, біля нього. Було тепліше, спокійніше. У дитинстві я згадую, як ми ходили до стареньких людей, у яких було заарештовано сина з його дружиною. Всі знайомі кинули їх, боялись з ними спілкуватися. Старі розгубились, з ними була їхня маленька (як і я) онучка. І батько не міг кинути їх, часто навідував, про щось вони з ним говорили, щось їм батько радив, заспокоював. І в інші роки (страшні по іншому) коли вже багато його друзів перебувало в ув'язненні, ходив, писав, клопотав, ми з малою посиляли їм (це був наш обов'язок) посилки. Особливо непокоїла його доля друзів-братів Плевако. Старший, Микола Антонович, професор, видатний літературознавець і молодший, Олександр Антонович-економіст. Старший загинув на засланні, а молодший, просидівши всього 30 років, повернувся нам всім на радість. Багато у ці роки Миколі Антоновичу допомагав академік Олександр Іванович Білецький, який видавав твори Миколи Антоновича під своїм ім'ям, гонорари передавав сім'ї Миколи Антоновича, рятуючи цю сім'ю від голодної смерті. Згадується і те, що трапилось з молодим Білецьким сином Олександра Івановича уже значно пізніше. Якось у київській центральній газеті з'явилась стаття «За зеленими шторами», в якій автор говорив про те, що збираються потай люди, читають один одному вірші, звичайно, не ті вірші як водиться.

На той час молодий Білецький завідував у Київському університеті кафедрою стародавніх мов

(грецька, латинська). Тоді реакція була одна: це центральна преса, - збори, на яких людина виправдатись не могла, втрата роботи, зламане життя. Провести ці збори доручили батькові. Білецький перестав з батьком вітатися, всі очікували звичайного кінця. Як проводив батько ці збори як воно було - не знаю, не була там, але дивне диво стало-все кінчилось перемогою.

Молодого Білецького виправдали, він залишився на роботі, на другий день побіг до батька, я йому відчинила двері і вальсуючи ми опинилися перед батьком. Їм було про що поговорити...

А ось випадок, що трапився з самим батьком. В українському журналі «Комуніст» з'явилася ганебна стаття про батька, яка звинувачувала його в українському націоналізмі. «Покайся», -молила мати вдома. Перспектива та ж: спочатку збори засудження, втрата роботи. Батько на трибуні, автор статті в залі (в актовому залі Київського університету в червоному корпусі). Спокійний голос батька, який цитував автора статті, а потім цитата з власної праці (навмисне скорочена і перекручена ставало очевидними). Суперечок не було, тиша була мертва, все обійшлося. Що й говорити, його талановита праця, його вперта боротьба за розвиток української мови стали їм поперек горла. Ворогів у нього було достатньо, йому самому довелося захищати дисертацію у Москві. Батькові дуже допомогли його російські друзі академік В.В.Виноградов, професор М.К.Гудзій та академік Б.Ларін, які з великим співчуттям ставилися до того,

що робилося в українському мовознавстві, в культурному житті України. Інколи ця ситуація торкалася і батьківських аспірантів. Одного разу до ВАКу викликали одну з батькових аспіранток після захисту дисертації. Молода жінка страшенно наполохалася, кинулась до батька. Що робити? До кого кидатись? «Як», - сказав батько абсолютно спокійно, - «Що значить, що робити-їхати до ВАКу. Розібрatись, якщо треба - ще раз захищатись». Аспірантка була розчарована, вона сподівалася, що батько кудись буде телефонувати, щось влаштовувати, сам перелякається. Нічого подібного: «Чи Ви не вірите у власні сили? У Вас прекрасна робота, найкращий фахівець в цьому питанні - Ви, от і доведіть це!». Легко сказати... Правда, батька попрохав мене (я жила у Москві), супроводити аспірантку. Обидві перелякані пішли ми до ВАКу. Я стояла під дверима. Спочатку голос звучав невпевнено, потім зміцнів, а потім і зовсім став дзвінким, ужвавленим, а потім...все скінчилось добре. Коли я через якийсь час згадувала все це, я подумала про те, скільки гідності було в позиції батька, скільки поваги до своєї аспірантки, віри в її сили, скільки поваги до їх спільної праці.

Я думаю, все це і вона зрозуміла, і це допомагало їй не один раз в житті. А скільки людей було в нашій хаті у ті ж такі жахливі часи (та чи були вони ті часи у нас коли інші), про яких і думати, і говорити голосно не можна було, все - «вороги народу» (це було і після війни). Хтось повертався з заслання і батько допомагав влаштовуватися, а то й

просто давав притулок на якийсь час у нашій оселі, а іноді у нас жив хтось, хто очікував арешту...

Пам'ятаю убогий затишок нашої післявоєнної квартири. Після школи я ішла на базар, купувала оберемок дров, з ними йшла додому, розтоплювала буржуйку. На підлозі на паркеті лежала купа картоплі. Кілька картоплин я чистила, ставила варити, а сама сідала за уроки і час від часу ловила на собі погляд очей мало знайомої мені людини, погляд, що з невимовним сумом спостерігав наше сімейне буття, нехитрі радощі, які готувався брати знову з собою в дорогу, (тоді таке робилось, людей відпускали з таборів, але через короткий час саме їх у першу чергу знову ув'язнювали і всі це знали). І ніколи батьки мені не наказували, що б я про це нікому не розповідала. Ми, діти, самі це знали.

Такі були часи. І пізніше наша квартира стала місцем, де зустрічалися колишні в'язні, що жили тепер у різних містах: хто - в Чернігові, хто - в Дніпродзержинську, хто де. Пам'ятаю, як уже пізніше батько умовляв Ганцова поїхати до Москви на з'їзд славістів, і як Ганцов казав : «Ну, от зустріну я Мазона (славетний французький славіст), він мене питає чим же я займався, що робив усі ці роки, що я буду йому відповідати?». Дуже цікава була доля у Олександра Антоновича після заслання. Працювати економістом він не міг. Час його минув. Тому наш невтомний друг став дитячим письменником і випустив кілька книжок про цікаві вчинки тварин. Одну з них випустив у 1970 році. Це був рік століття Леніна, коли не друкували ніде

нічого, окрім матеріалів, що стосується цього ювілею.

У 60-тих роках видавалась в Києві УРЕ. Олександр Антонович добився того, щоб розсипали набір на букву «П» і набрали статтю про старшого брата Миколу, що загинув на засланні і якого реабілітували, дякуючи енергії того ж таки Олександра Антоновича. Звичайно в ті часи ні про Миколу Антоновича, ні про А.Ю.Кримського в УРЕ і не натякнули якою жахливою смертю вони загинули. Пригадується мені ще один друг мого батька Теліга Іван Лукич. Будучи простим селянським хлопцем, закінчив гімназію і вступив до Київського університету. Тут доля звела його з славетним українським вченим М.К.Зеровим, що був літературознавцем, професором, поетом і перекладачем. Він належав до літературної групи «неокласиків». Іван Лукич захопився славетним вченим, вступив до гуртка, яким курував М.К.Зеров і ще в студентські роки опублікував в літературних журналах кілька серйозних статей, у тому числі й статтю про П.Куліша. У двадцяті роки і М.К.Зеров і І.Л.Теліга були заарештовані і заслані на Соловки. Зеров звідти і не повернувся, а І.Л.Телізі пощастило-він повернувся до Києва. (Цікава деталь. Коли Іван Лукич був в ув'язненні в Києві в Лук'янівській тюрмі, його наречена не побоялася одружитися з ним в тюрмі і потім мала можливість навіщати його на Соловках, а хоробрості не позичати було). Після заслання Іван Лукич мав можливість викладати лиш в школах у маленьких містечках (Пуца Водиця та

ін.), але не в Києві. Тільки для себе «в стіл» продовжував працювати Іван Лукич над науковими питаннями, перекладав сонети Зерова на українську мову, писав і сам сонети, присвячені М.К.Зерову. Запам'яталось: «прихильник строгих форм, природжений естет...».

Пробував без надії щось опублікувати, лишив багато рукописів, які ждуть свого дослідника. Жив, звичайно, під постійним страхом бути заарештованим у кожную хвилину. От на що йшли сили, напружувались нерви, над чим трудилися найрозумніші голови...

Ніколи не бачила я ні мого батька, ні його друзів зляканими і розгубленими. Ні. Завжди спокійні, зібрані. А що там було в душі? ! Хто знає! - гумор! Боже мій, який це був гумор, які дотепи, справжній український гумор. Пам'ятаю, як на якійсь лінгвістичній конференції в тодішньому Ленінграді батькові була подарована книга з написом: «Самому остроумному ведущему»... Так вони жили...

Батько жив за принципом: «Роби, що треба, а далі все буде як буде». Батько й мати чудово співали, на диво мелодійний мамин голос - сопрано, у батька - м'який бас. Інколи, не змовлюючись, вони починали співати. Співали удвох, для себе. Співали годину, дві...Коли темніло (якщо починали співати засвітло), не запалювали світла. Все завмирало. Це були святі години.

В сім'ї нашої жила велика любов до України, до мови, до народу, літератури, мистецтва, театру, музики. Батько пишався тим, що був нащадком

козацького роду, походив з Запорозької Січі, казав, що ніхто з нашого роду не був кріпаком. У батька були улюблені опери, балети, а своїх улюблених вистав батько ніколи не пропускав. Скільки йшов «Запорожець за Дунаєм» або «Лебедине озеро», стільки батько був у театрі. У батьків у київській філармонії були певні місця, на яких вони завжди сиділи.

Відпочивали батьки завжди під Києвом у місті Острі на Чернігівщині на Десні, спочатку жили в містечку, а потім у казковому заповідному гаю на березі Десни, щоб батько міг там працювати (бо не працювати батько не міг жодного дня), і там він поводив свої дні то милуючись Десною, то прислухаючись до гомону птахів, то заглиблюючись у свою роботу. Відпочиваючи, батько часто гуляв понад Десною, інколи писав вірші. (Взагалі писав цікаві щоденники і багато віршів).

Кілька слів про маму. Вона була надзвичайно красива. З тонким вишуканим смаком. Тому наша оселя дуже відрізнялася від інших знайомих мені осель. Меблі стояли якимось інакше, було багато красивого посуду і килимів, у всьому відчувався артистизм. Будучи вчителькою і багато працюючи, моя мама була ще й тонким художником. Вона вишивала батькові чудові сорочки, собі й мені плаття. Хто знав тоді про полуботківські сорочки? А мій батько завжди з насолодою носив їх і пишався здібністю дружини.

Колись у бесіді зі мною відомий етнограф професор Микола Йосипович Воробйов говорив, що

займався питаннями жіночого характеру і особливо зацікавила його українська жінка.

Певний уклад життя виконував і певний характер. Українські чоловіки багато часу проводили в Запорізькій Січі, жінки дома самостійно займались господарством, виховували дітей і це зробило їх стійкими, самостійними, хоробрими.

Така була й моя мати. Батьки мої навіки зв'язали своє життя з Україною. Коли були вони вже немолодими, стало питання, як жити далі. Домовились, що вони переїдуть до Москви, до нас, але в глибині душі я знала, що ніколи вони з України нікуди не поїдуть. Так і сталось. Так вони померли в Києві і поховані на Байковому кладовищі...

**Український філолог, професор Кафедри
Українознавства Українського Університету,
членкиня Українського Історичного Клубу
міста Москви - Мирослава Павлівна Плющ
серед колег Кафедри Українознавства УУМ**

Список використаних джерел та літератури:

1.М.П.Плющ. Життя інтелігенції України в 20-70-ті роки. Історико-Філологічний Вісник Українського Інституту при Московському державному педагогічному університеті. - М., 1997. - Т.І. - С.41-44.

2.М.П.Плющ. Життя інтелігенції України в 20-70-ті роки. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2005. - Т. XI. - С.66-70.

Український філолог, професор Кафедри Українознавства Українського Університету, членкиня Українського Історичного Клубу міста Москви - Мирослава Павлівна Плющ серед колег Кафедри Українознавства УУМ

Наукове видання

Мирослава Плющ

**Життя інтелігенції України
в 20-70-ті роки ХХ століття**

Подано до друку 12.10.15 р. Підписано
до друку 14.10.15 р.

Формат видання 60/ 84 1/16. Папір
офсетний. Умовн.друк.арк.10,25
Зам.56. Тираж 300 екз.

**Львів,
Видавництво Університету
«Львівський Ставропігон»,
2015р.**

**Український філолог, професор Кафедри
Українознавства Українського Університету,
членкиня Українського Історичного Клубу
міста Москви - Мирослава Павлівна Плющ**